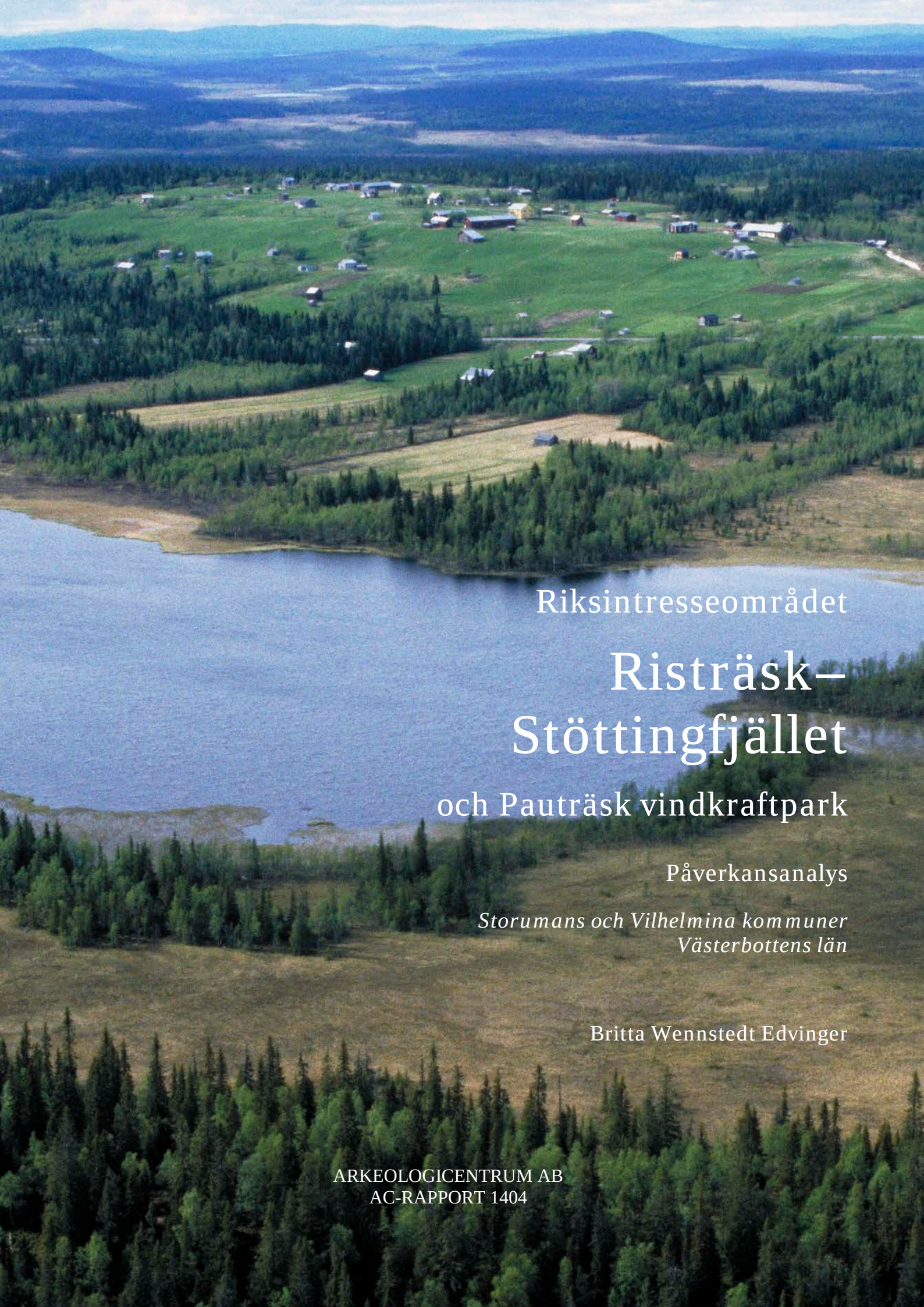

Riksintresseområdet

Risträsk–Stöttingfjället

och Pauträsk vindkraftpark

Påverkansanalys

Storumans och Vilhelmina kommuner
Västerbottens län

Britta Wennstedt Edvinger

ARKEOLOGICENTRUM AB
AC-RAPPORT 1404

Riksintresseområdet

Risträsk–Stöttingfjället

och Pauträsk vindkraftpark

Påverkansanalys
inför planerad vindkraftsutbyggnad

Stensele och Vilhelmina socknar, Lappland,
Storumans och Vilhelmina kommuner, Västerbottens län

Britta Wennstedt Edvinger

AC-RAPPORT 1404

ARKEOLOGICENTRUM I SKANDINAVIEN AB

Arkeologicentrums projektnr: P2014-017-AC
Länsstyrelsens dnr: 551-5931-2013
Län: Västerbotten
Landskap: Lappland
Kommun: Storuman och Vilhelmina
Socken: Stensele och Vilhelmina
Trakt: Djursjö, Risträsk m.fl.
Ek.karta: 22H 6-7e-f Risträsk
RAÄ-nr: -

Arkeologicentrum i Skandinavien AB
AC-rapport 1404
www.arkeologicentrum.se
info@arkeologicentrum.se

Riksintresseområdet Risträsk–Stöttingfjället och Pauträsk vindkraftpark: påverkansanalys inför planerad vindkraftsutbyggnad, Stensele och Vilhelmina socknar, Lappland, Storumans och Vilhelmina kommuner, Västerbottens län

Britta Wennstedt Edvinger

© år 2014, Arkeologicentrum i Skandinavien AB, Östersund, Hemberget Energi AB, Risträsk.

Kartutsnitt ur allmänna kartor © Lantmäteriet, Gävle. Medgivande I2012/0167.

Omslagsbild: Riksintresseområdet Risträsk. Foto (beskuret): Jan Norrman, RAÄ.

Innehåll

Innehåll v
Sammanfattning vi
Inledning 1
Bakgrund 1
MPD:s kompletteringskrav 1
Syfte och utgångspunkter 1
Undersökningsområde 2
Metod och material 4
Tidigare antikvarisk verksamhet 4
Områdesbeskrivning 5
Naturmiljö 5
Kulturmiljö 5
Riksintresset Risträsk 6
Motivering och uttryck 7
Skyddsvärden och skyddsföreskrifter 9
Kulturmiljölagen 9
Miljöbalken och Plan- och bygglagen 9
Vägledning för bedömning av påverkan 10
Vindkraftsutbyggnad i riksintresseområden 11
Vindkraftverk i kulturmiljö 11
Bedömningar av kulturmiljöpåverkan 12
Kulturmiljöpåverkan på Risträsk–Stöttingfjället 13
Typ av påverkan 13
Avstånd 14
Gestaltning, dominans och underordning 15
Tids- och egenskapssamband 18
Avvärjande faktorer 19
Avstånd 19
Topografi 19
Synlighet och upplevd skala 19
Beskogning 20
Konklusion 21
Påverkan på riksintresseområdet Risträsk 21
Ny kulturmiljö och landskapets förändring 21
Övrig kulturmiljöpåverkan 22
Slutord 22
Referenser 23
Bilaga 1. Om författaren 27

Sammanfattning

Arkeologicentrum har genomfört en analys av hur riksintresseområdet för kulturmiljövården *Risträsk–Stöttingfjället* i Vilhelmina kommun, Västerbottens län, kan komma att påverkas av Pauträsk vindkraftpark, som planeras på höjdryggar norr och öster om riksintresseområdet. Undersökningsområdet för analysen kan definieras som området mellan riksintresseområdet och de planerade projektområdena för vindkraftsutbyggnad. Beställare är projektägaren, Hemberget Energi AB. Uppdraget har omfattat genomgång av handlingar, anvisningar från myndigheter och underlagsmaterial producerat i samband med tillståndsansökan. Ett platsbesök gjordes år 2010 i samband med en kulturhistorisk förstudie. Påverkansanalysens syfte är att fungera som underlag för den komplettering av tillståndsansökan som bolaget, Hembergets Energi, förelagts av länsstyrelsen.

Riksintresseområdet Risträsk utmärks av en välbevarad bymiljö vilken först anlagts som krononybygge under slutet av 1700-talet. Kulturvärdet skyddas av föreskrifter i Miljöbalken (1 kap. 1 § respektive 3 kap. 6 §).

Den planerade vindparkens kulturmiljöpåverkan har bedömts dels vid det tidigare platsbesöket i Risträsk med omgivningar, inklusive några av de planerade projektområdena och närbelägna byar, dels via fotodokumentation upprättad vid platsbesöket, fotomontage tillhandahållna av bolaget och riktlinjer och anvisningar samt antikvarisk praxis genom jämförande studier, samt rättspraxis via domar i Mark- och miljödomstolen respektive Miljööverdomstolen.

Rapporten omfattar en jämförelse mellan vindkraftsutbyggnad i och vid andra riksintresseområden för kulturmiljövården i Sverige. Exempel ges på rättspraxis genom domar i Mark- och miljödomstolen och i Miljööverdomstolen. Genomgången visar att det inte finns något generellt hinder för vindkraftsutbyggnad i eller nära områden med höga kulturvärden, så länge man vidtar skyddsåtgärder som förhindrar påtaglig skada. Skyddsåtgärderna utgörs vanligen av att skyddsområden reserveras mellan planerade vindkraftsanläggningar och kulturvärdena.

Slutsatsen av denna analys är att påverkan på kulturvärdena är uteslutande visuell. Inga fysiska ingrepp eller ljudmässiga störningar kommer att uppkomma. Den visuella påverkan är begränsad till vissa siktstråk. På grund av avstånd mellan riksintresseområdet och den planerade vindparken, och på grund av ytterligare avvärjande faktorer såsom topografi, markslag och vegetation, bedöms riksintresseområdet varken *försvinna* eller *förvanskas*. Någon *påtaglig skada* enligt Miljöbalken 3 kap. 6 § på kulturvärdet kan därför inte uppkomma. Av det skälet kan den planerade vindparken inte anses vara i konflikt med lagstiftningens hänsynskrav.

Inledning

Bakgrund

Hemberget Energi AB har i samband med tillståndsansökan för vindkraftsutbyggnad enligt Miljöbalken (MB) (SFS 1998:808) 2014-03-12 förelagts av länsstyrelsen att inkomma med kompletteringar. Miljöprövningsdelegationen (MPD) har bland annat bedömt att riksintresset för kulturmiljövård *Risträsk–Stöttingfjället* kommer att påverkas av vindkraftsutbyggnaden på ett oacceptabelt sätt. Hemberget Energi AB har med anledning av detta beställt en analys av kulturmiljöpåverkan av den planerade vindparken på det berörda riksintresseområdet. Uppdraget har utförts av Arkeologicentrum AB och redovisas i denna rapport.

MPD:s kompletteringskrav

MPD:s kompletteringskrav till bolaget 2014-03-12 refereras nedan.

Miljöprövningsdelegationen ser stora svårigheter att förena de motstående intressen som finns på platsen och är tveksam till att den planerade vindkraftparken kan samexistera med dessa. Det är framförallt området vid Stöttingfjället som berörs. Miljöprövningsdelegationen bedömer att riksintresset för naturvård, Stöttingfjället, och riksintresset för kulturmiljö, Risträsk-Stöttingfjället, kommer att påverkas i en sådan utsträckning av en vindkraftsetablering på den här platsen att deras upplevelsevärden reduceras på ett oacceptabelt sätt. Bägge riksintressenas värden ligger till stor del i att landskapet ska upplevas opåverkat av vindkraftparker eller liknande etableringar som är onaturliga i landskapet. Den ansökta etableringen kommer enligt Miljöprövningsdelegationens bedömning att innebära att landskapsbilden domineras av vindkraft, vilket står i konflikt med vad som nämns ovan om natur- och kulturvärdena.

Syfte och utgångspunkter

Påverkansanalys har tidigare genomförts i samband med en kulturhistorisk förstudie (Wennstedt Edvinger 2010) och i miljökonsekvensbeskrivningen (MKB 2013). För tillståndsprövningens slutförande behöver frågan om huruvida den planerade vindparken kan anses reducera upplevelsevärdet av riksintresseområdet och innebära påtaglig skada på detsamma utredas.

Områden som är av riksintresse för kulturmiljövården ska enligt MB 3 kap. 6 § skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada kulturmiljön. Det är länsstyrelsen som avgör vad som är påtaglig skada på ett riksintresseområde, och som gör avvägningen mellan bevarandevärden, samhällsnytta, miljömål och regeringens mål för vindkraftsutbyggnad.

Syftet med nedanstående analys är att fastställa om riksintresset påverkas av den planerade vindkraftsutbyggnaden, och, om så är fallet, hur det påverkas, och om påverkan kan anses medföra påtaglig skada på riksintresseområdet.

För föreliggande analys har nedanstående frågeställning varit vägledande.

- Vilka skyddsföreskrifter gäller för riksintresseområdet *Risträsk–Stöttingfjället*?
- På vilka sätt påverkas skyddsvärdet av den planerade vindkraftsutbyggnaden?
- Strider den planerade vindkraftsutbyggnaden mot områdesskydd och bevarandemål enligt Miljöbalken eller annan lagstiftning?

Nedanstående påverkansanalys tar sin utgångspunkt i MPD:s yttrande (551-5931-2013), i länsstyrelsens anvisningar för MKB i samband med vindkraftsutbyggnad (*Strategi för vindbruk* 2011), i områdesskydd för kulturvärden i gällande svensk lagstiftning, i Riksantikvarieämbetets (RAÄ) vägledning för hantering av riksintresseområden (remissversion) och riktlinjer för kulturmiljötemat vid vindkraftsutbyggnad upprättade av RAÄ och Nordiska ministerrådet samt i antikvarisk praxis.

Det finns som redan framgått en rikhaltig flora av anvisningar för hantering av kulturvärden i vindkraftssammanhang. En del av anvisningarna kan upplevas som föråldrade, en uppfattning som styrks av dagens praxis. För att få en bild av hur tillståndsgivning och bedömningar sker i praktiken görs nedan en översikt hur riksintresseområden för kulturmiljövården hanteras i samband med vindkraftsutbyggnad, via exempel hämtade från olika delar av landet. I samma syfte görs en genomgång av vägledande domar i Mark- och miljödomstolarna.

Undersökningsområde

Det primära undersökningsområdet för denna analys är ett landskapsavsnitt som inkorporerar såväl riksintresseområdet för kulturmiljövården Risträsk–Stöttingfjället som projektområdena för Pauträsk vindkraftpark (figur 1). Det senare består av fem delområden, belägna på gränsen mellan Stensele och Vilhelmina kommuner i Västerbottens län. Kommungränsen sammanfaller med den äldre sockengränsen mellan Stensele och Vilhelmina socknar i Lappland. De sydöstligaste delområdena tangerar gränsen mot Lycksele socken och kommun, utan att överskrida denna.

Kulturvärdena i detta löst definierade undersökningsområde utgörs av enstaka kända och registrerade kulturhistoriska lämningar och av det ovannämnda riksintresseområdet.

Kulturmiljö är hela den miljö som har formats av oss människor genom tiderna, från enskilda platser eller byggnader till hela landskap. Så har RAÄ definierat kulturmiljöbegreppet på sin hemsida. Definitionen är så inkluderande att det strängt taget inte finns någon miljö eller något landskapsavsnitt i landet som inte utgör en kulturmiljö.

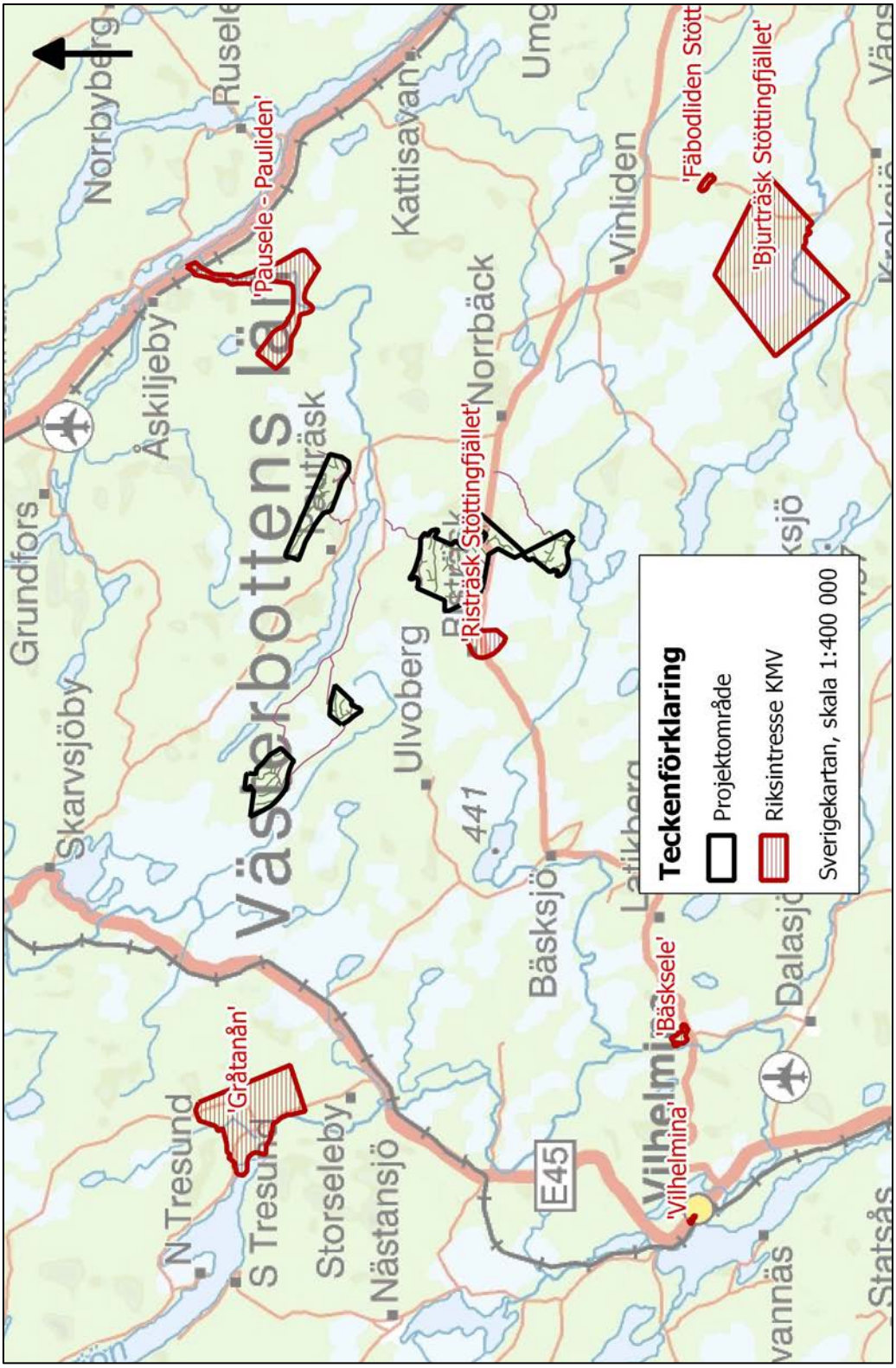

Figur 1. Undersökningsområde för föreliggande påverkansanalys är Pauträsks vindkraftpark och riksintresseområdet Risträsk–Stöttingfjället i kartbildens mitt. Underlag: Sverigekartan © Lantmäteriet, Gävle. Skala 1:400 000.

Metod och material

Påverkansanalysen bygger på egna observationer gjorda vid ett platsbesök år 2010 i samband med en kulturhistorisk förstudie (Wennstedt Edvinger 2010), och på jämförelser med liknande fall i olika landsändar, där vindkraftverk planeras vid eller inom synhåll för objekt och miljöer med höga kulturvärden. Övrigt material består av sammanställningar av generella riktlinjer och av tidigare genomförda värderingar och bedömningar av kulturmiljöpåverkan på det aktuella kulturvärdet. Uppdragsgivaren har vidare tillhandahållit fotomontage ur tillståndsansökan, vilka delvis återges som illustrationer i denna rapport.

Sedan platsbesöket år 2010 har ett ensamliggande vindkraftverk med 73 meters navhöjd uppförts ca 440 meter nordost om riksintresseområdets avgränsning.

Tidigare antikvarisk verksamhet

Undersökningsområdet är fornminnesinventerat av RAÄ år 1974. Inventeringen genomfördes av RAÄ inför ekonomiska kartans utgivning. Fältinventering skedde i högt tempo och med huvudsaklig inriktning på registrering av lämningar kända genom publikationer eller muntlig tradition.

Fornlämningsbegreppet har förändrats sedan förstagångsinventeringen (jfr Jensen 2006). Tillsammans med den snabbt genomförda fornminnesinventeringen betyder detta att man kan förutsätta en rad ej registrerade kulturhistoriska lämningar i undersökningsområdet, i synnerhet i dalgångar och vid vattendrag.

Utöver RAÄ:s mera blygsamma resultat finns en rad lämningar som framkommit under dåvarande Skogsvårdsstyrelsens arbetsmarknadsprojekt Skog & historia. År 2006 infördes dessa uppgifter i RAÄ:s databas för fornminnen. Granskning och registrering av lämningarna gjordes av länsmuseet.

Bebyggelsen inom riksintresseområdet Risträsk har varit föremål för en del byggnadsantikvariska åtgärder, även dessa utförda genom länsmuseet.

År 2010 genomförde Arkeologicentrum som nämndes ovan en förstudie av den nu aktuella vindparken. Förstudien kombinerades med ett platsbesök. Förstudien är rapporterad 2010-09-27 i form av ett PM med titeln *Kulturhistorisk förstudie inför planerade vindparker på Stöttingfjället, Stensele och Vilhelmina socknar, Lappland, Storumans och Vilhelmina kommuner, Västerbottens län* (PMAC2010:73).

Områdesbeskrivning

Naturmiljö

Stöttingfjället är ett löst definierat förfjällsområde som sträcker sig i riktning NV–SÖ från trakten av Fianberg till Lillögda, enligt vissa definitioner ända från Gardfjället vidare mot Bjurholm i sydost. Det utgör vattendelare mellan Umeälven i norr och Ångermanälven i söder.

Höjden över havet i undersökningsområdet varierar mellan 400 och 700 meter. Berggrunden utgörs av huvudsakligen av mager revsundsgranit. Stöttingfjället är ett av landets mest myrrika områden. I undersökningsområdet utgörs jordarten av moränmark på höjdryggarna och av torvmark i dalgångarna. Vegetationen är artfattig. Den domineras i trädskiktet av granskog med inslag av fjällbjörkskog på de högsta nivåerna.

Kulturmiljö

Området är nyttjat alltsedan inlandsisens avsmältning, men en fast agrar bosättning kom till stånd först under 1700-talet. Lappmarksplakatet år 1673 hade inte den effekt på nybyggesverksamhet i lappmarkerna som Kronan förväntat sig och hoppats på. Förnyade försök gjordes år 1695 och 1749. Trots förmåner som 15 års skattefrihet och frihet från knektutskrivning gick den fasta bebyggelsens tillväxt långsamt.

Av hävd var detta de förhistoriska jägarnas och den historiska tidens jägares och renskötares hemland. Karaktäristiskt för båda dessa näringar var en liten miljöpåverkan, och på grund av detta även liten omfattning av nyproduktion av framtida kulturminnen. Miljöpåverkan tog sig uttryck i anläggningar för jakt och fångst som ibland har omfattat markingrepp som levt kvar till vår tid, t.ex. i form av fångstgropssystem för fångst av stora hjortdjur, vildren och älg. Bosättningarna nyttjades på säsongsbasis och byggnadsmaterialen hämtades i närområdet. De var som regel av obeständiga material såsom trä, näver och torv. I sparsamma fall har beständiga material, stenar och hällar, använts för särskilda anläggningar. Skogen var vid denna tid en resurs i huvudsak för vedbrand. Det var i stället marken i form av jaktmark, betesmark och för annan, småskalig, resursutvinning i försörjningsekonomierna som var den viktigaste resursen för invånarna.

En alltmer storskalig renskötsel ersatte efterhand den småskaliga renskötseln från tidigare århundraden. Förutom ökad biologisk mångfald resulterade renskötselns expansion i nya anläggningar för renskötsel, ännu dock bedriven i intensiv form med utmärkande drag som renmjölkning och vaktning dygnet runt.

Jägarnas och renskötarnas landskap var en mosaik av röjningar förorsakade av vedtäkt och materieltäkt vid boplatser och visten. Topografiskt var dessa visten ofta lokaliserade vid eller i närheten av vattendrag och kallkällor. I dag är spåren av dem svåra att upptäcka.

Med nybyggena följde en ny dimension av markanvändning. De karaktäristiskt högt placerade gårdarna var ett strategiskt val för att förlänga växtsäsongen. Regionen är ju inte lämplig för åkerbruk i större skala. Åkerlyckor och svedjor i skogsmark är ovanliga, men avslöjas ibland av ortnamnsskicket. Genom att använda krönlägen och sydsluttningar på höjdryggar drog nybyggarna nytta av såväl solsken och tidig snösmältning som transporter av näring i sluttningarna. Det topografiska läget för inägomarken är ett känt val för jordbrukare i stora delar av norra Sverige, alltsedan medeltiden.

Förutom bebyggelsens och åkermarkens lokalisering karaktäriseras den nya markanvändningen och miljöpåverkan av stora diknings- och bevattningsföretag, vilka genomfördes i syfte att tillförsäkra sig tillgång till slåttermark. Fäboddrift var ett sätt att förse kreaturen med sommarbete och gårdsfolket med vinterföda i form av mjölkprodukter, men i denna region var fäbodarna få och huvudsakligen inriktade på bete.

En ökande befolkning och bofasthet innebar ökade uttag av resurser i närområdet och utvidgning av åkermarken. Ur landskapsperspektiv medförde nybyggesverksamheten att större områden röjdes, åkrar bröts och rensades på röjningssten. Skogsbete präglade vegetationen på utägorna. Där försiggick utmarksbruk i första hand i form av slåtter.

Nybyggena har ibland tillväxt till byar. Risträsk är en sådan by, som utmärks av sitt karaktäristiska terrängläge, omgivande åkermark och närliggande ängsmark vars produktivitet ökat genom sjösänkning, dikning och översilning.

Riksintresset Risträsk

Krononybygget Risträsk upptogs under senare delen av 1700-talet. Det skedde enligt frihetsbrevet utfärdat den 12 augusti år 1796 med 15 års skattefrihet. Det var ”Lappmannen” Mårten Andersson som hade fått tillstånd att anlägga ett krononybygge på en plan yta på Stöttingfjället, där han bröt åker.

> Men på sin åker erhöll han blott under en och annan särskilt varm sommare[!] moget korn, ty under flertalet somrar svepte kalla vindar fram över den högt belägna bergplatån från fjällen i väster och nordväst och gjorde luften så kall, att säden där frös bort under kallnätterna. (Pettersson 1982:76.)

I Lantmäteriets kartdatabas finns inga kartor från nybyggets insyning. Byahandlingar från den äldsta tiden har gått förlorade (Pettersson 1982:76). De äldsta kartorna över byn härrör från laga skifte omkring sekelskiftet år 1900. Äldre belägg för ortnamnet saknas i Institutets för språk och folkminnen, SOFI, ortnamnsdatabas. Där är ortnamnet *Risträsk* belagt först år 1837, i Jonas Nenséns samlingar. Namnet antas vid ett senare uppteckningstillfälle år 1935 i samma databas ha en samisk förled, *res-*.

Sjösänkning i den närbelägna sjön Risträsket ska ha påbörjats år 1815. Höskördarna ökade ytterligare genom översilning av myrar och raningar, d.v.s. bäckängar. (Länsstyrelsen, 2014-04-11.)

Den regionala kulturmiljövården har bedömt Risträsk ha ett högt kulturvärde. Både dokument-, upplevelse- och pedagogiskt värde värderas som högt (*Strategi för vindbruk* 2011:28). Anledningen är att Risträsk är en av de byar i Stöttingfjällets närhet som bäst bevarat en ålderdomlig prägel. Gårdarna är på karaktäristiskt vis belägna på ett krön, med åkrarna på sydsluttningen framför byn och slåttermarken på myrarna och kring sjön Hemsjöns stränder nedanför sluttningen. Bebyggelsen har i stor utsträckning bibehållit den traditionella utformningen. Mängden av lador illustrerar ängsbrukets betydelse. Översilningsängar ligger öster om byn vid Risträskbäcken och Slåtterbäcken. (Länsstyrelsen, 2014-04-11.)

I dag har byn 16 bofasta invånare.

Motivering och uttryck

I samband med utpekande som område av riksintresse för kulturmiljövården har Risträsks (ID AC42) kulturvärden och uttryck beskrivits. Risträsks riksintressestatus har motiverats enligt följande:

Motivering:

Välbevarad bymiljö i skogsbygd som först anlagts som krononybygge under slutet av 1700-talet. (RAÄ – Riksintressen i Västerbottens län 2013:14.)

Uttryck för riksintresset:

Bebyggelsen ligger i lidläge med odlingsmarken i sluttningarna mot söder. Byggnaderna har bibehållit ett traditionellt utseende. Diken och dammanläggningar inom området visar olika metoder för övervattning av slåttermarken genom översilning, dämning i rinnande vatten och sjösänkning. (RAÄ – Riksintressen i Västerbottens län 2013:14.)

Riksintresseområdet Risträsk är cirka 2,9 kvadratkilometer eller 294 hektar stort. Riksintresset övertväras av väg 360 mellan Vilhelmina och Lycksele. Norr om landsvägen stiger sluttningen mot krönet av Risträskberget. Höjdryggens lösa jordart utgörs av moränmark. Bebyggelsen breder ut sig utmed två korsande bygator, och flertalet bebyggelseenheter återfinns på själva krönet. En triangelpunkt på krönet är inmätt till 625 meter över havet. Sydsluttningen utgörs av åkermark, nyttjad för vallodling. I övriga väderstreck omges byn av barrskog. I skogsmarken i byns nordöstra del återfinns *Risträsskogens naturreservat*.

Även söder om landsvägen och inom riksintresseområdets avgränsning finns sparsamt med bebyggelse, huvudsakligen från senare tid. Söder om bebyggelsen breder ett flackt torvmarksområde ut sig, avbrutet av Hemsjön på cirka 562 meter över havet (figur 2).

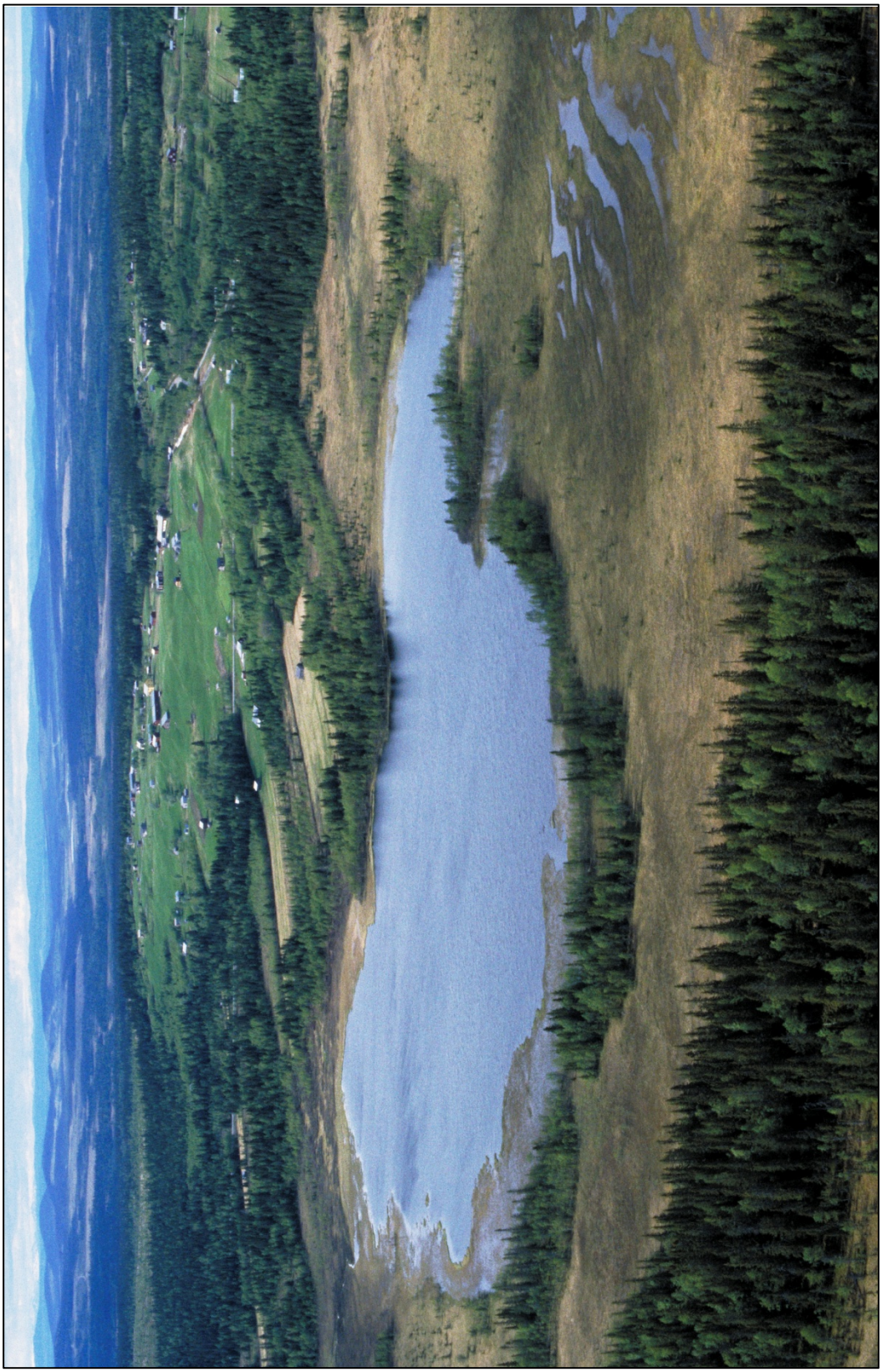

Figur 2. Riksintresseområdet Risträsk mot NNV. Hemsjön i förgrunden. Foto: Jan Norrman, RAÄ (1995).

Sjön Risträsket längre mot sydost med sin sjösänkning och utdikning ingår inte i riksintresseområdet. Risträsket benämndes tidigare enligt en uppgift *Roskträsket* (Pettersson 1982:76).

Skyddsvärden och skydds-föreskrifter

Kulturmiljölagen

Kulturmiljölagen (KML) (SFS 1988:950) innehåller inga särskilda föreskrifter för områden av riksintresse. För kulturvärden i riksintresseområdena gäller de allmänna hänsynskraven i KML:s portalparagraf, 1 kap. 1 §:

Det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön.

Ansvaret för kulturmiljön delas av alla. Såväl enskilda som myndigheter ska visa hänsyn och aktsamhet mot kulturmiljön. Den som planerar eller utför ett arbete ska se till att skador på kulturmiljön undviks eller begränsas.

Bestämmelserna i denna lag syftar till att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.

Miljöbalken och Plan- och bygglagen

I stället är det i Miljöbalken (MB) (SFS 1998:808) och sekundärt i Plan- och bygglagen (PBL) (SFS 2010:900) man får eftersöka särskilda föreskrifter för områden av riksintresse för kulturmiljövården.

Riksintresseområdena för kulturmiljövården har tillkommit bl.a. för att utgöra ett stöd i kommunernas översiktsplanering. Syftet med riksintresseområdena är inte att konservera markanvändning eller förhindra förändring av landskapet. I stället ska de vara ett verktyg för en hållbar utveckling genom att hushålla med långsiktiga och för landet väsentliga värden, som inte kan tänkas bli tillräckligt beaktade utan stöd av en lag. Kulturhistoriskt värdefulla miljöer ingår bland dessa intressen […] (*Vägledning* 2013: 7).

Urval och avgränsningar av riksintresseområdena har gjorts av RAÄ och de regionala kulturmiljövårdsorganisationerna. En översyn av riksintresseområdena gjordes år 1990 och en ny översyn pågår i skrivande stund.

För närvarande finns i landet cirka 1 700 områden av riksintresse för kulturmiljövården. De har sitt ursprung i den fysiska riksplaneringen på 1970-talet. Begreppet *riksintresse* formaliserades i Naturresurslagen (SFS 1987:12) som senare ersattes med den nu gällande Miljöbalken (SFS 1998: 808). Skrivningarna i Miljöbalken motsvaras av formuleringar i Plan- och bygglagen (SFS 2010:900).

I PBL ställs krav på att riksintressena redovisas i kommunernas översiktsplanering och att de tillgodoses enligt MB. I MB specificeras i 3 kap. 6 § följande:

> Mark- och vattenområden samt fysisk miljö i övrigt som har betydelse från allmän synpunkt på grund av deras naturvärden eller kulturvärden eller med hänsyn till friluftslivet skall så långt möjligt skyddas mot åtgärder som kan påtagligt skada natur- eller kulturmiljön. […]
>
> Områden som är av riksintresse för naturvården, kulturmiljövården eller friluftslivet skall skyddas mot åtgärder som avses i första stycket.

Vägledning för bedömning av påverkan

Länsstyrelsen i Västerbotten har dragit den generella slutsatsen att alla förändringar vid platser och objekt med höga kulturvärden är att betrakta som skada (*Strategi för vindbruk* 2011:15). Med höga kulturvärden avses då sådana kulturmiljöer som omfattas av särskilda skyddsföreskrifter i KML 2, 3 och 4 kap., samt MB 3 kap. 6 § och 7 kap. 9 §, alltså fornlämningar, byggnadsminnen, och kyrkliga kulturminnen samt områden av riksintresse för kulturmiljövården och kulturreservat.

Länsstyrelsens (*Strategi för vindbruk* 2011:15) övergripande förhållningssätt är att:

- Lokaliseringar av vindkraftanläggningar vid fornlämningar, byggnadsminnen, kyrkliga kulturminnen, kulturreservat och kulturmiljöer av riksintresse, förorsakar skada.
- En bedömning måste göras från fall till fall om det genom olika åtgärder är möjligt att reducera skadan till acceptabel nivå.
- Utpekade kulturmiljöer av mer lokalt bevarandevärde i kommunala kulturmiljöprogram och planer (översikts-, områdes- eller detaljplaner) ska också beaktas vid lokaliseringar av vindkraftsanläggningar.

I samma utgåva har man förtydligat sin syn på *påtaglig skada*:

> Värdefulla kulturmiljöer ska så långt som möjligt skyddas mot åtgärder som påtagligt kan skada dess kulturvärden. Generellt sett handlar det om att bedöma hur tydligt eller märkbart en miljös specifika kulturvärden kan komma att påverkas – fysiskt, visuellt och audiellt. Faktorer och förhållanden som har särskild betydelse för bedömningen är tids- och egenskapssamband mellan anläggning och kulturmiljö, anläggningens gestaltning och avstånd mellan anläggning och kulturmiljö. (*Strategi för vindbruk* 2011:1.)

Vad som utgör *påtaglig skada* måste fastställas från fall till fall, eftersom riksintresseområdena har olika karaktär och utformning, men som hjälpmedel finns både generella riktlinjer från RAÄ och Naturvårdsverket samt vägledande domar i Mark- och miljödomstolen (MMD).

RAÄ intar en delvis annan hållning än länsstyrelsen i sin nya *Vägledning* (2013). *Påtaglig skada* uppkommer när ett område förlorar de värden som motiverat dess utpekande. Även åtgärder som på andra sätt inverkar negativt på hur väl riksintresset karaktäriseras av, eller förmår återspegla, det riksintressanta skede som ligger till grund för utpekandet kan bedömas som påtaglig skada (*Vägledning* 2013:52).

Förändringar brukar anses behöva vara permanenta och irreversibla, men även tillfälliga förändringar kan utgöra påtaglig skada om de innebär att riksintresseområdets värden går förlorade. Den typen av bedömningsgrund ska tillämpas även vid förändringar utanför riksintresseområdets avgränsning, eller om bara en del av riksintresseområdet berörs (NFS 2005:17).

Tabell 1. RAÄ:s riktlinjer för tillämpning av hushållningsbestämmelserna (*Vägledning* 2013:49).

Förändring							
Områdets värden kommer att	försvinna	förvanskas	försvagas	förbli oförändrade	förstärkas	förökas	förädlas
Innebörd	Påtaglig skada		Skada	Neutral påverkan	Förbättring		
Förhållningssätt	Ej tillåtligt Undvika skadan		Hindra – Lindra Minimera skadan	Hänsyn Bruka varsamt	Inspirera – Stärka Berika		

Vindkraftsutbyggnad i riksintresseområden

Innan tillämpning av principerna i föregående avsnitt ska några fall av vindkraftsutbyggnad i och nära områden av riksintresse för kulturmiljövården presenteras.

Vindkraftverk i kulturmiljö

Riksintresseområden för kulturmiljövården är en heterogen samling kulturmiljöer. I Sverige förekommer vindkraftsutbyggnad såväl helt nära som inne i områden av riksintresse för kulturmiljövården. Det sker när vindkrafts-

utbyggnaden inte bedöms medföra påtaglig skada på riksintressets värden. Som regel handlar det då om riksintresseområden som omfattar skogsområden med få kulturminnen och utan egentlig historisk kulturprägel.

Några exempel på sådana etableringar ska nämnas. *Vindmannen*, länge Sveriges nordligaste vindkraftverk, namngivet efter vädrets rådare i samisk mytologi, ligger 250 meter från riksintresseområdet för kulturmiljövården *Suorvvá* i norra Lappland, på gränsen mellan Gällivare och Jokkmokks kommuner i Norrbottens län. Riksintresset är en industrihistorisk kulturmiljö.

På utägorna till värdekärnan *Hjulebergs* herrgårdsmiljö/-landskap i Falkenbergs kommun, Hallands län, har tillstånd meddelats tolv vindkraftverk (> 90 meters navhöjd), varav det närmaste på 450 meters avstånd från riksintresseområdet *Ätradalens* avgränsning, och på drygt en kilometers avstånd från värdekärnan *Abilds medeltida sockenkyrka*. Vindparken är under uppförande i skogsmark i herrgårdslandskapet.

Inte långt från Hjuleberg har även på *Gummaråsen* i Varbergs kommun uppförts fem vindkraftverk (totalhöjd 150 meter). De återfinns på cirka 600 meters avstånd från avgränsningen av riksintresseområdet *Dagsås* och värdekärnan *Dagsås kyrka*, uppförd år 1914 på brandtomten för den medeltida sockenkyrkan.

Inom *Halltorp-Hageby* område av riksintresse för kulturmiljövården i Kalmar län har tillstånd meddelats åtta vindkraftverk på utmarkerna till herrgården Värnanäs, Kalmar kommun. Värnanäs innehades en period av Axel Oxenstierna. Vindparken uppförs i produktionsskog på 1,4 kilometers avstånd från den närmaste värdekärnan *Halltorps kyrka*, och drygt två kilometer från *herrgårdsmiljön Värnanäs*.

I riksintresseområdet *Öjared*, Lerums kommun, Västra Götalands län, med bl.a. herrgårds- och torplandskap, har tillstånd meddelats vindkraftverk inne i riksintresseområdet, men inte i den öppna odlingsmarken, utan i skogsmarken i riksintresseområdets utkant. Avståndet till närmaste värdekärna i riksintresseområdet, *herrgården Öjared*, är cirka 1,2 kilometer.

Bedömningar av kulturmiljöpåverkan

När avståndet mellan vindkraftverk och riksintresseområden eller andra höga kulturvärden överskrider 1–1,5 kilometer brukar påverkan som regel bedömas som *obetydlig*. Det gäller även i de fall utbyggnaden har prövats av MMD. Avståndet bedöms tillräckligt för att inte påtagligt skada kulturvärdet.

Samma avstånd brukar tillämpas vid vindkraftsutbyggnad inne i riksintresseområden, men då räknas avståndet förstås inte från riksintresseområdets gräns, utan från dess värdekärna eller värdekärnor.

Anledningen till tillståndsgivning är att etableringarna *utanför* riksintresseområdena bedömts inte innebära någon påtaglig skada och/eller att etableringar *inne i* riksintresseområden sker i delområden som inte är känsliga för vindkraftutbyggnadens tämligen små markingrepp eller den visuella påverkan på de givna kulturvärdena. Utbyggnaden sker i utmarks-

områden i skogsmark där vindkraftsutbyggnad inte påverkar pågående markanvändning, d.v.s. skogsbruket, eller förvanskar eller spolierar riksintresseområdets karaktär eller värden.

Vindparker i åkermark är ovanliga i norra Sverige, men förekommer ställvis i ganska stor utsträckning i delar av södra Sverige. Ur kulturmiljösynpunkt är det mycket värdefullt att vindkraftsutbyggnad även fortsättningsvis sker just i de mindre känsliga utmarksområdena i skogsmark, i stället för i exempelvis mera kondenserade kulturmiljöer i det öppna odlingslandskapet eller i älvdalarna.

Sammanfattningsvis förekommer vindkraftsutbyggnad både i och helt nära områden av riksintresse för kulturmiljövården. Det sker när det föreligger avvärjande faktorer som reducerar kulturmiljöpåverkan. Som avvärjande har räknats avstånd, siktstråk, markslag och vegetation samt topografi. Avstånd mellan vindkraftverk och värdekärna i riksintresseområde (bland annat kyrkomiljöer och herrgårdsmiljöer) på 1,4–1,5 kilometer har prövats i domstol och där bedömts innebära obetydlig visuell påverkan (MMD M6553-11, M319-12.).

Kulturmiljöpåverkan på Risträsk–Stöttingfjället

Att riksintresseområdet Risträsk har höga dokument-, upplevelse- och pedagogiska värden är ställt utom tvivel (jfr *Strategi för vindbruk* 2011:28). Påverkan av den planerade vindkraftsutbyggnaden på den värdefulla kulturmiljön har tidigare i samband med upprättande av MKB bedömts av två konsulter. Båda har kommit fram till att påverkan på riksintresseområdet blir obetydlig (MKB 2013:136, Wennstedt Edvinger 2010:14) och att konsekvenserna för kulturmiljön bli små (MKB 2013:172). Nedan görs en förnyad genomgång av på vilka sätt riksintresseområdet Risträsk påverkas av den planerade vindkraftsutbyggnaden, utmynnande i analys enligt RAÄ:s vägledning för bedömning (tabell 1 ovan).

Typ av påverkan

Vindkraftsutbyggnaden innebär inga ingrepp i någon del av det 294 hektar stora riksintresseområdet. Ingen förändring av bebyggelsens karaktär eller placering eller av det öppna odlingslandskapet kommer att ske. Det betyder att ingen fysisk påverkan uppkommer.

Riksintresseområdet ligger vidare med god marginal utanför området för tillåtlig audiell påverkan (40 dB). Den förhärskande vindriktningen verkar ytterligare avvärjande på ljudmässig påverkan. Det är därför endast visuell påverkan som behöver beaktas.

Vindkraftverkens synlighet från Risträsk har tidigare redovisats i MKB och sammanfattats i tabell 2 (MKB 2013:137).

Tabell 2. Vindkraftverkens synlighet från Risträsk (efter MKB 2013:137).

Betrak-telse-punkt	**Höjd (m.ö.h.)**	**Riktning och av-stånd och till närmaste plane-rade vindkraft-verk**	**Synlighet**
Risträsk	620	Nordostlig riktning, 2 km (närzon).	En lidby belägen i sydsluttningen av Risträsk-berget. Byn och bebyggelsen har sina främsta utblickar mot söder, med berget i ryggen. Den del av vindkraftparken som ligger på södra sidan av väg 360, dvs. delområdena Middags-berget och Gardisjöliden inom PO 1, kommer att påverka utblicken från byn. Den del av vindkraftparken som ligger närmast byn i nordost, dvs delområde Risliden inom PO 1, ligger till stora delar dolda.

Avstånd

Det har redan framskymtat att avstånd är den kanske viktigaste parametern vid bedömning av kulturmiljöpåverkan. Det närmast planerade vindkraft-verket ligger öster om riksintresseområdet. Avståndet mellan riksintresse-områdets avgränsning och det närmaste vindkraftverket kommer att vara 1 700 meter (figur 3 och 6). Övriga verk planeras på 1 730 meters och större avstånd från riksintresseområdets avgränsning. Från riksintresseområdets högst belägna delar är avståndet till närmaste vindkraftverk cirka tre kilo-meter.

Närmare riksintresseområdet, på 440 meters avstånd, finns ett befintligt vindkraftverk med 100 meters totalhöjd (figur 4 och 6).

Figur 3. Siktstråk mot sydost från riksintresseområdets övre del med de mest närbelägna planerade vindkraftverken t.v. Fotomontage: Hembergets Energi AB.

Figur 4. Siktstråk mot nordost från riksintresseområdets övre del. Befintligt vindkraftverk med totalhöjd 100 meter t.v. i bild. Fotomontage: Hembergets Energi AB.

Figur 5. Siktstråk mot ost-nordost från riksintresseområdets nedre del. Fotomontage: Hembergets Energi AB.

Gestaltning, dominans och underordning

Vindkraftverkens synlighet varierar med väderleksförhållanden och tid på dygnet. Nattetid (vintertid) är det framför allt verkens belysning som kan bli synlig. Då kan å andra sidan inte riksintressets kulturvärden upplevas. Dagtid och sommartid är det de fysiska anläggningarna som syns. Placeringen på krön innebär att influensområdet blir stort, när vindparken betraktas från utsiktslägen (jfr MKB 2013:135).

Topografiskt finns likheter mellan den planerade vindparken och riksintresseområdet. Båda nyttjar krönlägen i ett kuperat landskap, men riksintresseområdet omfattar även mera låglänta delar, i sitt södra utbredningsområde vid Hemsjön.

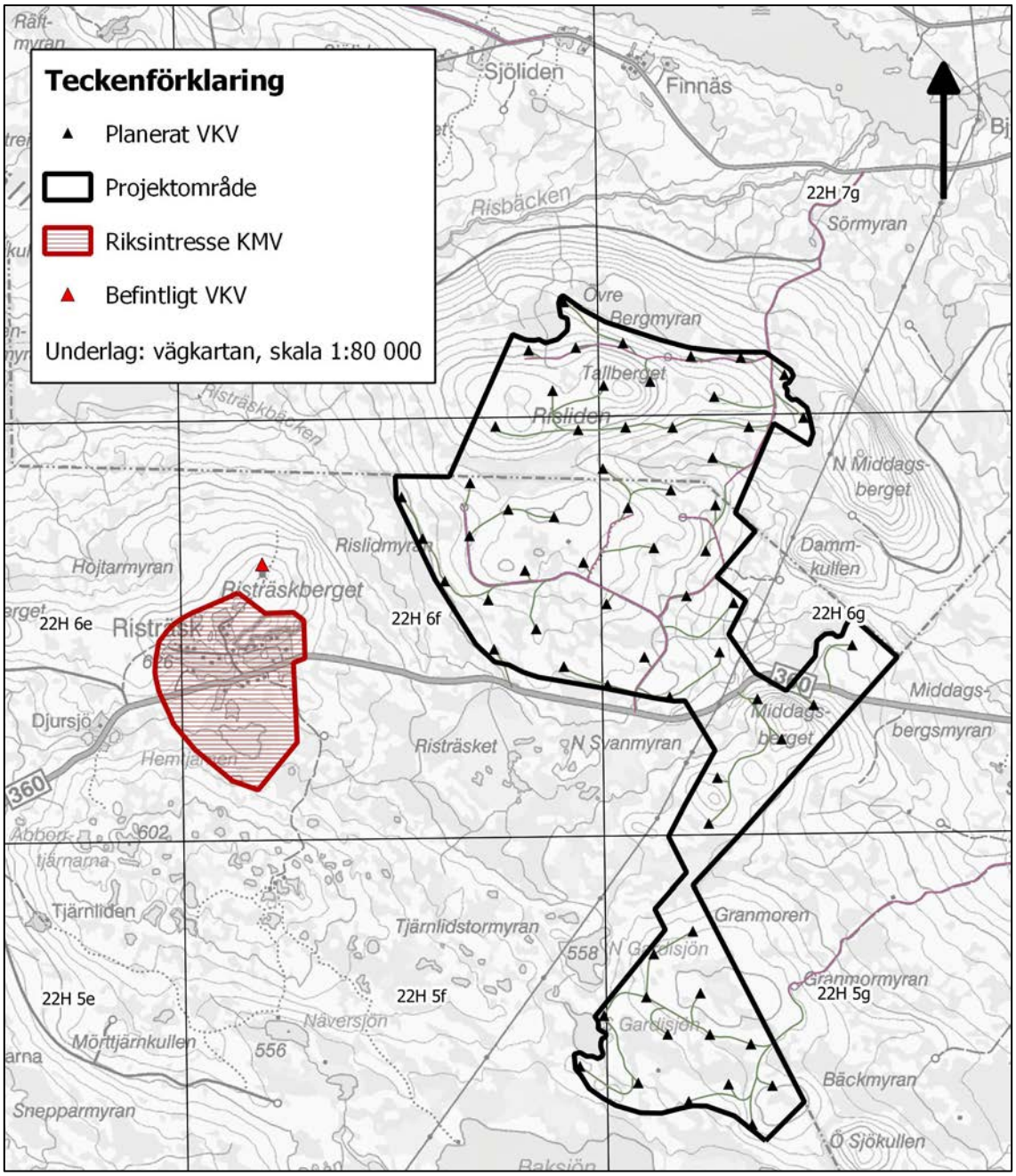

Figur 6. Riksintresseområdet Risträsk med befintligt och planerade vindkraftverk i närområdet.

I andra avseende skiljer sig områdena åt, t.ex. vad gäller nuvarande markanvändning. Medan riksintresseområdet i viss utsträckning karaktäriseras av ett öppet odlingslandskap är vindparkens olika projektområden lokaliserade till skogsmark med produktionsskog i olika åldersklasser.

Området mellan riksintresseområdet och de olika projektområdena präglas av samma markslag, nämligen skogsmark dominerad av granskog.

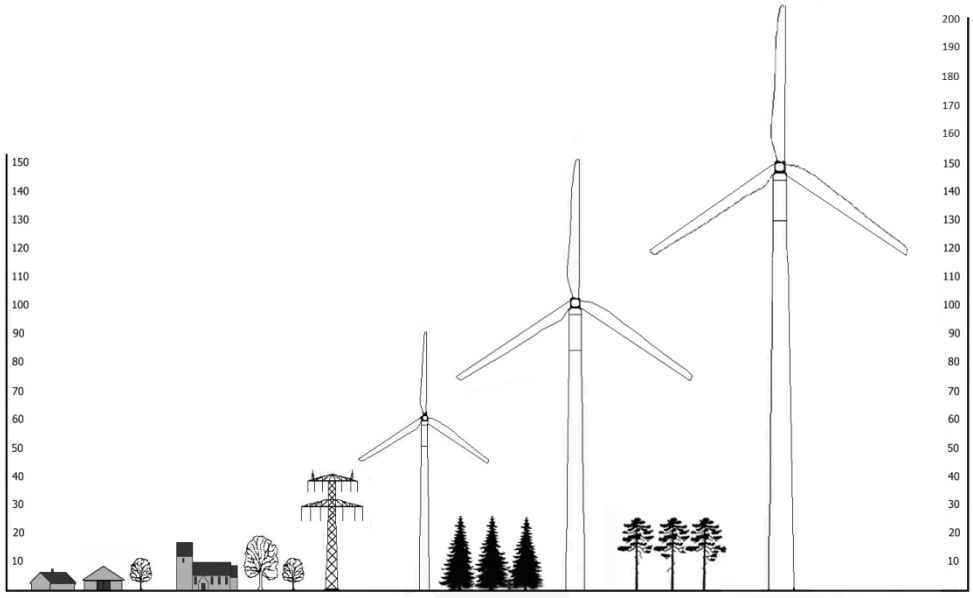

Figur 7. Vindkraftverks absoluta höjd i förhållande till bebyggelse och anläggningar (efter NM 2000:80).

Ett generellt antagande i samband med landskapsbildsanalys är, att vindkraftverk i en närzon (0–3 kilometer) dominerar sin omgivning (jfr MKB 2013:132). Den generella bedömningen tar inte hänsyn till att upplevelsen av ett vindkraftverks dominans eller underordning varierar med betraktelsepunkt. Parametrar som behöver beaktas är därför både avstånd, betraktelsepunkt, siktstråk, topografi och vegetation.

Betydelsen av betraktelsepunkt ska inte underskattas. Upplevelsen av skala är alltid relativ, inte absolut. Beroende av betraktelsepunkt förändras upplevelsen av olika landskapselements dominans och underordning. När man färdas genom ett landskap kommer landformer och anläggningar i färdriktningens siktstråk att upplevas successivt tillväxa och dominera för att sedan förminskas i skala och underordnas, och till och med helt försvinna, när man lämnar dem bakom sig.

I figur 7 är det största vindkraftverket placerat cirka 200 meter från medeltidskyrkan. Från läsarens betraktelsepunkt dominerar vindkraftverket kulturvärdet. Å andra sidan kan läsaren inte tillgodogöra sig kyrkomiljöns värden, på grund av ett alltför stort avstånd.

Upplevelsen av dominans har mera att göra med avstånd än med företeelsers absoluta höjd. Den upplevda höjden från riksintresseområdets Risträsk gränslinje av de närmast belägna, 200 meter höga vindkraftverken kommer att i betraktarens vy, på en armslängds avstånd vara cirka fem centimeter.

För att riksintresseområdet ska kunna betraktas som underordnat vindkraftverken i Pauträsk vindkraftpark måste man avlägsna sig från riksintresseområdet till en plats där vindkraftverken upplevs som högre än riksintresseområdets bebyggelse och anläggningar. Det kan bara ske genom

att betraktaren lämnar riksintresseområdet. Det går med andra ord inte samtidigt att uppleva riksintresseområdets kulturvärden och vindkraftverken som dominanta, eftersom avståndet dem emellan är för stort.

För att vindkraftverken i Pauträsk vindkraftpark ska kunna upplevas dominera riksintresseområdets värden måste verken flyttas närmare riksintresseområdet eller placeras inne i detsamma, så att deras upplevda storlek och skala överstiger bebyggelsens i riksintresseområdet upplevda storlek och skala.

Tids- och egenskapssamband

Riksintresseområdet och vindparken återfinns på stora inbördes avstånd, och upptar helt olikartade miljöer. Bara i ett avseende förefaller föreligga likheter, nämligen i fråga om valet av topografiskt läge. Både riksintresset och vindkraftsutbyggnaden nyttjar krönlägen.

Vid ett ytligt betraktande saknas tids- och egenskapssamband mellan vindparken och riksintresseområdet. En fördjupad analys visar på flera samband, t.ex. i teknik- och ekonomihistoriskt perspektiv. Både propellern och turbinen hör t.ex. till den industriella revolutionens tidiga landvinningar. Båda är uppfunna tidigt på 1800-talet, nästan samtidigt med att Risträsk insynades som nybygge.

Nybyggesverksamheten i Lappland alltsedan första Lappmarksplakatet år 1673 uppmuntrades av Kronan av flera skäl. Dels ville man nyttiggöra de stora landområdena, vilket enligt dåvarande synsätt endast kunde ske genom etablering av jordbruk, dels behövdes en större, bofast befolkning i Lappland till landets försvar och till arbetskraft i bergsbruket till vilket Kronan hyste stora förhoppningar om tillväxt, och dessutom behövde stormakten Sverige försäkra sig om kommande skatteintäkter till Kronan.

De naturgeografiska förutsättningarna för olika verksamheter har inte förändrats i någon högre grad sedan kolonisationen. I den meningen är vindkraftsutbyggnaden en pendang till nybyggesverksamheten. Den planerade vindkraftsutbyggnaden är en modernisering av 1800- och 1900-talens landskapsprojekt i form av sjösänkning, utdikning och översilning. Vindkraftsutbyggnaden är vår tids utmarksbruk. Framtidens antikvarier kommer att betrakta spåren efter vår tids vindkraftsanläggningar med samma intresse som dagens ser på lämningarna efter 1800-talets nybyggesprojekt.

Slutsatsen är att tids- och egenskapssamband vid en ytlig betraktelse förefaller svaga, men beroende av val av jämförelseparameter vid närmare granskning uppvisar en direkt kontinuitet.

Avvärjande faktorer

Efter ovanstående genomgång av egenskaper hos riksintresseområdet respektive den planerade vindparken kan avvärjande faktorer på kulturmiljöpåverkan sammanfattas.

Avstånd

Till riksintresseområden för kulturmiljövården hör inga formaliserade skyddsområden, såsom exempelvis fornlämningsområden vid fornlämningar (KML 2 kap. 2 §) eller skyddsområden vid byggnadsminnen (KML 3 kap. 2 §).

Planerade vindkraftverk i Pauträsk vindkraftpark ligger på mellan 1,7 och 16 kilometers avstånd från riksintresseområdet Risträsk. Närmare riksintresseområdet, på 440 meters avstånd, återfinns ett befintligt vindkraftverk med 100 meters totalhöjd (figur 5). Det vindkraftverket undantaget omges riksintresseområdet av ett informellt, 1,7 kilometer brett och större skyddsområde.

Topografi

Vindparkens delområden och riksintresseområdet Risträsk återfinns i likartad topografi, d.v.s. i krönläge. Terrängläget i termer av nyttjad landform för de olika verksamheterna verkar därför inte avvärjande.

Landskapets topografiska orientering i NV–SÖ, med långsträckta höjdryggar ackompanjerade av vida dalgångar, bidrar tillsammans med de stora avstånden till att göra upplevelsen av riksintressets topografi till en annan än vindparkens. Det hänger i stor utsträckning samman med skillnaderna i markslag.

Synlighet och upplevd skala

Riksintresseområdets värden kan endast upplevas på plats, inom riksintresseområdet. Avståndet mellan riksintresseområdet och de planerade vindkraftverken gör, att den upplevda skalan kommer att vara en helt annan än den reella skalan. Medan vindkraftverken har en hög absolut höjd kommer deras avstånd att reducera den upplevda skalan så, att vindkraftverken upplevs underordnade riksintresseområdets bebyggelse och anläggningar, om betraktade från riksintresseområdet.

Riksintresseområdet är orienterat mot sydsluttningen och dalgången nedanför. I bakkant, d.v.s. mot norr, växer granskog. Vindkraftverk kommer att vara synliga från riksintresseområdet i vissa siktstråk, vilket beskrivits i MKB (2013:136 f.). Trots det kan riksintresseområdet fortfarande upplevas i

flera siktstråk helt utan synliga vindkraftverk. Vindkraftverk blir synliga i huvudsak i en sektor från öster till sydost. Väderlek och ljusförhållanden kommer vidare att reducera synligheten.

Flera gånger har vindkraftverks synlighet och påverkan på områden av riksintresse för kulturmiljövården eller på värdekärnor i sådana områden prövats i domstol. När vindkraftverk som i det aktuella fallet planerats till utmarksområden på avstånd från ett öppet odlingslandskap har domstolarna funnit kulturmiljöpåverkan *obetydlig* (MMD M6553-11, MMD M319-12). I de refererade fallen har vindkraftverken haft en navhöjd på 105 respektive 150 meter, och uppställningsplatserna legat på 1,4–1,7 kilometers avstånd från kulturvärdet.

Synlighet är i sig, enligt gällande rättspraxis, inte att jämställa med den *påtagliga påverkan* av stora mark- och vattenområden, eller *påtagliga skada* på kulturmiljöer av riksintresse som lagstiftningen (MB 3 kap., 2 och 6 §§) ska förhindra (MÖD M7051-07).

Beskogning

Skogsmark i produktionsskog är kulturmiljö. Den är ett resultat av människors verksamhet och uppfyller därför RAÄ:s definition av begreppet (RAÄ). Landskapet i den planerade vindparkens influensområde utgörs i den meningen av ett modernt, storskaligt produktionslandskap. Trots det uppfattas produktionsskog ofta som naturlig, som en neutral bakgrund, opåverkad av människor.

I jämförelse med mera kondenserade kulturmiljöer vid nuvarande eller tidigare bebyggelse eller i dalgångar vid större vattendrag, är graden av påverkan under äldre tid liten i utmarksområdena i skogsmark. Utmarksområden på höjdryggar av samma slag som i den planerade vindparken innehåller i hela landet förhållandevis få kulturvärden, i synnerhet i jämförelse med inägomark och gårdstomter, befintlig eller tidigare nyttjad.

Även om vegetationen i trädskiktet av flertalet betraktare inte upplevs som en kulturmiljö, så innebär beskogning en viktig avvärjande faktor på kulturmiljöpåverkan. Mest verkningsfull är den skogsmark som omger riksintresseområdet i norr och mot öster. Granskogen erbjuder en ridå som reducerar vindkraftverkens synlighet från riksintresseområdet.

För riksintresseområdets del är det gynnsamt att den öppna inägomarken breder ut sig mot söder, där inga vindkraftverk planeras, och att det i norr till öster omges av en skogsridå.

Konklusion

Miljöbalken ställer bl.a. krav på allmänna kulturmiljöhänsyn och på att områden av riksintresse för kulturmiljövården ska skyddas från åtgärder som innebär påtaglig skada. I detta avslutande avsnitt dras slutsatser om påverkan på riksintresseområdet Risträsk.

Påverkan på riksintresseområdet Risträsk

Kulturmiljöpåverkan på riksintresseområdet Risträsk är uteslutande visuell. Vindkraftsutbyggnaden innebär ingen ändring av riksintressets byggnader eller anläggningar. Riksintresseområdet påverkas inte fysiskt eller audiellt av vindkraftsutbyggnaden. Dess värden kommer därför inte att *försvinna* eller *förvanskas*.

Synlighet, i vissa siktstråk och under vissa förhållanden, innebär inte påtaglig skada, om den inte samtidigt medför att kulturvärdena försvinner eller förvanskas. Eftersom påverkan endast är visuell uppkommer ingen påtaglig skada och ingen konflikt med Miljöbalkens hänsynskrav. Riksintresseområdet kommer även fortsättningsvis att kunna upplevas helt utan synliga vindkraftverk i flertalet siktstråk. I andra kommer vindkraftverk att vara synliga, men på stora avstånd och utan den oönskade effekten att riksintressets värden är underordnade vindkraftverken.

Slutsatsens giltighet styrks genom de många exemplen på tillståndsgivna vindparker i och nära områden av riksintresse för kulturmiljövården, och de vägledande domar som avkunnats i MMD och MÖD.

Ny kulturmiljö och landskapets förändring

Vindparker är i dag alltmer en naturlig del av vår kulturmiljö. Vindbruket är 2010-talets utmarksbruk, i den meningen jämförbart med forna tiders utmarksbruk.

På sikt kommer vindparkernas lämningar att bilda industrihistoriska kulturminnen. De utgör framtidens kulturminnen, på ett sätt som motsvarar äldre tiders övergivna kraftverk, hästvandringar, dammvallar, kvarn- och sågplatser samt kolningsanläggningar som i dag utgör kulturminnen i skogsmark, relaterade till äldre tiders energiförsörjning.

Kulturmiljövården har inte som syfte att förhindra förändring, utan syftet är möjliggöra förändring med hänsyn till kulturarvet (RAÄ). I det aktuella exploateringsprojektet planeras hänsyn till kulturmiljön dels genom ett skyddsområde överstigande det konventionella skyddsområdet på cirka 1,5 kilometer mellan kulturvärde och vindkraftverk, dels genom att vindkraftverk koncentrerats till grupper vilket reducerar upplevelsen av störning (jfr NM 2000:80), dels genom att i huvudsak begränsa vindkraftverkens loka-

lisering till projektområden i annan riktning än den viktigaste betraktelsepunkten från riksintresseområdet mot söder.

Övrig kulturmiljöpåverkan

Sett i ett längre perspektiv och med utgångspunkt i människors markanvändning och i produktion av kulturmiljöer och kulturvärden kan vindkraftsutbyggnaden bidra med nya kulturvärden och, indirekt, bidra till bibehållandet av befintliga värden. Ur kulturmiljöperspektiv är närvaro av människor och människors verksamheter – forntida, nutida och framtida – en förutsättning för skapandet och bibehållandet av kulturmiljöer. Det största hotet mot kulturvärdena i den aktuella regionen är avfolkning.

Nya landmärken skapas, som från utsiktspunkter knyter samman landskapet i ett nätverk och underlättar orientering och upplevelse av avstånd. Vindparker förbättrar i den meningen landskapsförståelsen och upplevelsen av landskapets skala. De bidrar till att öka kulturprägeln mot en bakgrund som av många uppfattas som naturlig eller till och med som vildmark, och bidrar till framtida kulturminnen, till platser av historisk betydelse och ett nätvärk av färdvägar, distinkt knutna till en specifik fas i samhälls- och teknikutvecklingen. I sak skiljer sig därför inte de kulturmiljöer som produceras genom vår tids utmarksbruk från dem som producerats av tidigare generationer.

Slutord

I föreliggande rapport har påverkan av den planerade vindkraftsutbyggnaden i Pauträsk vindkraftpark analyserats med avseende på kulturmiljöpåverkan på riksintresseområdet för kulturmiljövården Risträsk–Stöttingfjället. MPD har dragit den preliminära slutsatsen att bl.a. riksintresseområdet Risträsk i en sådan utsträckning kommer att påverkas av en vindkraftsetablering på den här platsen att riksintresseområdets upplevelsevärden reduceras på ett oacceptabelt sätt.

En genomgång av egenskaper hos det aktuella riksintresseområdet, skyddsåtgärder och avvärjande faktorer på kulturmiljöpåverkan i detta och i likartade fall i andra län, samt av riktlinjer för bedömning av förändringar på grund av exploatering i riksintresseområden för kulturmiljövården visar att det inte finns någon grund för åsikten att vindkraftsutbyggnaden reducerar riksintresseområdets kulturvärde på ett sätt som kan jämställas med påtaglig skada.

Inför tillståndsprövningen är den avgörande frågan om vindkraftsutbyggnaden medför påtaglig skada på riksintresseområdet. Den planerade vindparken kan inte styrkas medföra påtaglig skada på riksintresset. Det beror på påverkans art och omfattning. Utöver genomförda analyser av det aktuella konfliktområdet har såväl likartade, tillståndsgivna etableringar i andra län som miljödomar varit vägledande för denna slutsats.

Referenser

Publikationer och rapporter

Edvinger, Britta Wennstedt, 2010. *Kulturhistorisk förstudie inför planerade vindparker på Stöttingfjället, Stensele och Vilhelmina socknar, Lappland, Storumans och Vilhelmina kommuner, Västerbottens län* (PMAC 2010:73). Östersund.

Jensen, Ola W., 2006. *Fornlämningsbegreppets historia: en exposé över 400 år*. (Riksantikvarieämbetet.) Stockholm.

Jensen, Ronnie, 1997. *Fornminnesinventeringen – nuläge och kompletteringsbehov. En riksöversikt.* (Riksantikvarieämbetet.) Stockholm.

Landskaps- och miljötyper: en ordlista till riksintresseöversynen, 1996. (Riksantikvarieämbetet.) Stockholm.

MKB – Pauträsk vindkraftpark: miljökonsekvensbeskrivning, 2013. (Hemberget Energi AB/Enetjärn Natur AB.) Risträsk/Umeå.

NFS 2005:17 – se Webbreferenser.

Pettersson, Olof Petter, 1982 [1941–1960]. *Gamla byar i Vilhelmina. Kulturhistorisk bebyggelseinventering i Vilhelmina kommun.* Del 3. (Skytteanska samfundet.) Umeå.

Riksintressanta kulturmiljöer i Sverige. Förteckning. Underlag för tillämpning av naturresurslagen 2 kap. 6 §, 1990. (Riksantikvarieämbetet.) Stockholm.

Riksintressen för kulturmiljövården: Västerbottens län (AC) – se Webbreferenser.

Strategi för vindbruk och kulturmiljövård i Västerbottens län, 2011. (Länsstyrelsen Västerbotten, Samhällsutvecklingsenheten.) Umeå.

Vägledning – [Remissversion 2013-12-20] *Kulturmiljövårdens riksintressen enligt 3 kap 6 § MB. Vägledning*. 2013. (Rapport från Riksantikvarieämbetet.) Stockholm.

Allmänna kartor och specialkartor

Sverigekartan, 2014. SeSverige. Metria. Gävle.

Vägkartan, 2010. Din karta. Lantmäteriet. Gävle.

Historiska kartor

Rikets allmänna kartverks arkiv (RAK)
Ekonomisk karta

Bladnamn	Risträsk
Årtal	1975

Rak-id	J141-22h6-7e-f77

LMA

Aktbeteckning	24-vil-124
Län	Västerbottens län
Kommun	Vilhelmina
Datum	1903-04-18
Åtgärd	Laga skifte

Aktbeteckning	Z34-106:1
Län	Västerbottens län
Socken	Vilhelmina socken
Ort	Risträsk nr 1-2
Åtgärd	Laga skifte
Datum	1899
Lantmätare	Sven Johan Johansson

Övrigt

Mark- och miljödomstolen, Vänersborgs tingsrätt. Dom 2012-05-22, mål nr M6553-11. Vänersborg. [Skottfjället.]

Mark- och miljödomstolen, Växjö tingsrätt. Dom 2012-11-22, mål nr M319-12. Växjö. [Värnanäs.]

Miljööverdomstolen, Svea hovrätt. Dom 2007-12-12, mål nr M2602-07. Stockholm. [Egby.]

Miljööverdomstolen, Svea hovrätt. Dom 2009-06-16, mål nr M7051-07. Stockholm. [Tolvmanstegen.]

Webbreferenser

Angivet datum avser datum för hämtning.

BeBR – Riksantikvarieämbetets bebyggelseregister, www.bebyggelseregistret.raa.se, 2014-04-11.

FMIS – Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem, www.raa.se/cms/fornsok/start.html, 2014-04-11.

KML – Kulturmiljölagen (SFS 1988:950). www.notisum.se/rnp/sls/lag/19880950.htm/ 2014-04-11.

LIBRIS – Kungliga Bibliotekets nationella bibliotekssystem, http://libris.kb.se, 2014-04-11.

LMA, LSA – Lantmäteriets kartjänst Historiska kartor, http://historiskakartor.lantmateriet.se, 2014-04-11.

Länsstyrelsen – http://www.lansstyrelsen.se/vasterbotten/Sv/samhallsplanering-och-kulturmiljo/planfragor/planeringsunderlag/riksintressen/kulturmiljo/ Vilhelmina/Pages/ristrask.aspx?keyword=ristr%C3%A4sk, 2014-04-11.

MB – Miljöbalken.
http://www.notisum.se/Pub/Doc.aspx?url=/rnp/sls/lag/19980904.htm/ 2014-04-11.

NFS – Naturvårdsverkets allmänna råd om påtaglig skada. Naturvårdsverkets författningssamling (NFS 2005:17).
https://www.naturvardsverket.se/Documents/foreskrifter/nfs2005/nfs_2005_17.pdf. ISSN 1403-8234. 2014-04-11.

PBL – Plan- och bygglag (SFS 2010:900).
http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/20100900.HTM, 2014-04-11.

RAK – Lantmäteriets kartjänst Historiska kartor,
http://historiskakartor.lantmateriet.se, 2014-04-11.

RAÄ – Riksintressen för kulturmiljövården: Västerbottens län (AC). Dokument uppdaterat 2013-09-11. http://www.raa.se/wp-content/uploads/ 2013/09/AC_riksintressen.pdf, 2014-04-11.

SGU – Sveriges geologiska undersöknings karttjänster, www.sgu.se, 2014-04-11.

SH – Skog & historia (Skogens källa), Skogsstyrelsen.
http://www.skogsstyrelsen.se/Aga-och-bruka/Skogsbruk/Karttjanster/ Skogens-Kalla/, 2014-04-11.

Bilaga 1. Om författaren

Arkeologicentrum AB inregistrerades år 2002. Bolaget utför uppdrag inom arkeologi och kulturmiljövård. En mindre del av verksamheten utgörs av konventionell uppdragsarkeologi efter beslut enligt Kulturmiljölagen, och de största uppdragsvolymerna avser förebyggande kulturmiljövård, där tonvikten ligger på frågor kring hållbarhet, bevarande och hänsyn. Verksamheten är rikstäckande.

Britta Wennstedt Edvinger är yrkesverksam arkeolog sedan år 1983. Hon arbetade de första åren som praktikant och amanuens med forskningsgrävningar för Umeå universitet. Fil.kand.-examen avlade hon år 1984 vid Stockholms universitet i ämnena arkeologi, socialantropologi och historia.

År 1986 anställdes hon som fornminnesinventerare (praktikant och amanuens) och 1989 som förste amanuens och biträdande platsledare vid Riksantikvarieämbetets fornminnesinventering. Arbetsuppgifterna bestod förutom egen fornminnesinventering för ekonomiska kartan av utbildning av praktikanter och granskning i fält, d.v.s. kvalitetssäkring, av inventerarnas kartinprickningar, beskrivningar och antikvariska bedömningar.

Högre examen (fil.lic.) i arkeologi avlade hon år 1993 vid Umeå universitet. Därefter arbetade hon en period under 1990-talet som lärare i arkeologi och som kursansvarig för ämnet samt som studierektor för humaniora vid dåvarande Mitthögskolan i Östersund. År 1995 anställdes hon som förste antikvarie och biträdande regionchef vid Riksantikvarieämbetets undersökningsverksamhet, UV Mitt, i Stockholm. Därefter har hon tjänstgjort vid Fjällforskningsinstitutet vid Mitthögskolan och fr.o.m. år 2000 arbetat som konsult i eget företag.

En betydande del av konsultverksamheten utför hon alltsedan starten som pedagog inom ämnet miljövetenskap vid Mittuniversitetet, där tonvikten ligger på skydds- och kulturvärden i landskapet samt berörd lagstiftning i form av Miljöbalken, Kulturmiljölagen och Plan- och bygglagen. En annan betydande del är uppdrag inför miljöprövning, ofta i samband med vindkraftsutbyggnad, där hon deltagit i samtliga av bolagets hittills cirka 200 slutförda utredningsprojekt och förstudier inför vindkraftsutbyggnad och andra verksamheter som kräver tillstånd enligt såväl Miljöbalken som Kulturmiljölagen. Flertalet utredningar omfattar sårbarhets- och påverkansanalyser av kulturvärden i landskapet. Andelen värderingsuppdrag har ökat under senare år, och hon har deltagit med kulturmiljöexpertis i flera prövningar i Mark- och miljödomstolen.

Vid sidan av konsultverksamheten arbetar hon med en doktorsavhandling om samernas heliga platser. Hon har under sina drygt 30 år som fältarkeolog arbetat med arkeologiskt fältarbete i 16 svenska län och två norska, i alla terrängtyper från kalfjäll till skärgård.

Arkeologicentrum i Skandinavien AB
www.arkeologicentrum.se

AC-rapport 1404